

HƏMRƏYLİK - SOSIAL DÖVLƏT SUBYEKTLƏRİ ARASINDAKI MÜNASİBƏTLƏRİN TƏMƏL ƏSASI KİMİ

Səadət MƏMMƏDOVA,

AMEA-nın Elm Tarixi İnstitutunun

*“Elmşünaslıq və elmin sosial problemləri” şöbəsinin
aparıcı elmi işçisi, sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru,*

saadet.baki@yahoo.com

AÇAR SÖZLƏR: *sosial dövlət, sosial həmrəylik, sosial ədalət, İslamda həmrəylik.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *социальное государство, социальная справедливость, социальная справедливость, солидарность в исламе.*

KEY WORDS: *social state, the social solidarity, social justice, solidarity in Islam.*

Sosial dövlət hüquqi demokratik dövlətdir və insan onun ali dəyəri kimi çıxış edir. Bu cür dövlət insanın layiqli həyatı və azad inkişafı, hər kəsin yaradıcı potensialının hərtərəfli reallaşması üçün zəruri şərait yaradır və zəmanət verir. Qanunverici əsaslarda sosial dövlət öz iqtisadi və sosial siyasəti, hüquq-mühafizə və hüquq-müdafiə təcrübəsi ilə vətəndaşın iqtisadi, sosial, mədəni hüquqlarına təminat verir, azadlığı və mülkiyyəti qoruyur, bu əsaslarda sosial sülhü, iqtisadi yüksəlişi və dövlətin təhlükəsizliyini, insanın fiziki, mənəvi və ruhi baxımdan təkmilləşməsinə təmin edir [1, s. 30-44].

Sosial dövlət azadlıq və hakimiyyəti şəxsiyyətin rifahı, cəmiyyətin firavanlığı üçün birləşdirməyə yönələn, əmək məhsullarının bölüşdürülməsində sosial ədalət və sosial həmrəyliyi təmin edən dövlətdir [2, s. 18-19]. Həmrəy olmaq – bir fikirdə, bir rəydə, həmfikir, yekdil olmaq mənasında işlədilir. Həmrəylik – fikir, mənafe birliyini bildirir [3, s. 363]. E.Dürkheym sosial həmrəylik deyərək, ictimai həyatın tamlığını, kollektivçiliyi, həmçinin bütün cəmiyyət üzvləri tərəfindən qəbul edilən yüksək əxlaqi prinsipləri, ali və universal dəyərləri nəzərdə tuturdu [4]. Sosiologiya lüğətinə əsasən “sosial həmrəylik” ifadəsi ilə ümumi dəyərlər və maraqlar əsasında müəyyən qrupların və siniflərin sosial vəhdəti nəzərdə tutulur [5, s. 392].

Müəyyən sosial sistemin inteqrasiya səviyyəsi onu təşkil edən alt sistemlər arasındakı sosial həmrəyliyin səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. Sosial həmrəyliyin əsasları sadə cəmiyyətlərdən mürəkkəb cəmiyyətlərə doğru dəyişir. Sosial sistemin sabit inkişafı, burada sosial həmrəyliyin təmin edilməsi onun mövcud olduğu daxili və xarici mühitə uyğunlaşması, yəni sosial adaptasiya prosesi ilə bağlıdır. Bu mənada A.N.Okaranın qeyd etdiyi kimi, həmrəylik (fransızca solidarite) bütün tarix boyu bəşəriyyətə xas olan sosial vəziyyətdir. O, ümumi maraqlar, eyni fikirlilik, eyni ruhluluq, qarşılıqlı asılılıq, qarşılıqlı əlaqəlilik, dairəvi zəminlik, birgə məsuliyyət ifadə edir. Ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün münasibət subyektlərin ehtiyat və imkanlarının birləşdir-

ilməsini nəzərdə tutan sosial mövcud olmanın prinsipi kimi izah edilə bilər. Bu zaman hər bir subyektin marağı ümumi maraqlarla tarazlıq təşkil edir. Həmrəylik kollektiv orqanizmin sosial özünütənzimləmə, özünüqoruma və özünüinkişaf mexanizmi kimi nəzərdən keçirilməlidir. Belə ki, o, cəmiyyətin bütün üzvlərinin imkanlarını maksimum dərəcədə fərdi və ümumi rifah üçün istifadə etməyə şərait yaradır. Əksər hallarda həmrəyliyi solidarizmlə qarışıq salırlar. Lakin solidarizm siyasi ideologiya, fəlsəfi təlim, sosial texnologiya və uyğun idarəetmə təcrübəsidir və onun əsas ideyası ümumi rifah, maraqların və dəyərlərin həmrəyliyi və razılığıdır [6, s. 7-11].

Beləliklə, sosial həmrəylik solidarizm konsepsiyasının əsası kimi çıxış edir. P.Kolozaridi bildirir ki, “elmdə solidarizm əmək və kapitalın tənzimlənməsi ilə bağlı münasibətlər modeli kimi qəbul edilir. Solidarizm – cəmiyyətin müxtəlif tərkib hissələrinin həmrəyliyinə mümkünlüyünə əsaslanır. Bu zaman insanlar, birliklər, təbəqələr və dövlətlər arasındakı həmrəylikdən danışmaq olar. Siyasi baxımdan solidarizm müəyyən dövlət çərçivəsində institutların və ictimai mühitin “üzvi” birlik yaratmasını nəzərdə tutur. Bu zaman ayrı-ayrı təşkilatlar (həmkarlar ittifaqları, kooperativlər və s.) dövlətin təməl əsası olur və hər bir vətəndaşın maraqlarından çıxış edir. Dövlət vasitəçi funksiyalarını yerinə yetirməklə hakimiyyətin nüfuzunu saxlayır və ziddiyyətli maraqların təmin edilməsi üçün geniş imtiyazlar verir, bazar iqtisadiyyatına nəzarət edir” [7].

Solidarizm – sosial sistemin qurulması prinsipinə görə, sosial sistemin üzvləri hesab edilən vətəndaşlar, ailələr, etnoslar, dini birliklər, sosial qruplar, siyasi partiyalar, biznes korporasiyaları və s. real hüquqi, sosial-siyasi subyektivliyə malik olurlar. Ümumi rifah naminə onların hüquqları, imkanları və maraqları müxtəlif miqyaslı (lokal, ümummill, qlobal) sosial çərçivələrdə konsolidasiya edilə və həmrəy ola bilər. Həm liberal fərdiliyi, həm də totalitar eqalitarizmi inkar edən solidarizm fərdi və ümumi maraqlardan çıxış edir. Rusiya solidarizminin banisi Q.K.Qins bu konsepsiyayı dövlət və cəmiyyət haqqında təlim kimi izah edir. Solidarizmin etik əsasları həmrəylik hesab olunur. Həmrəylik öz ifadəsini ümumi maraqlara malik şəxslərin könüllü təşkilatlarda birləşməsində və dövlətlə üst-üstə düşməyən, demokratik prinsiplərə uyğun fəaliyyət göstərən maraqların əlaqələndirilməsində tapır [6, s. 7-11].

Sosial dövlət vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdiyi dövlətdir. Vətəndaş cəmiyyəti ilə dövlətin çoxtərəfli münasibətləri sosial həyatın bütün sahələrində - siyasət və iqtisadiyyat, hüquq və əxlaq, ekologiya və mədəniyyətdə təzahür edir. Bu sosial məkanda cəmiyyətlə sosial institutlar arasında əlaqələr inkişaf edir [8, s. 73].

Sosial həmrəylik kömək, dəstək, əməkdaşlıq nəzərdə tutan və şəxsiyyətin şüurunda möhkəmlənən ümumi ideyalara, hisslərə, mədəni dəyərlər və əxlaqi normalara əsaslanan bütövlük və vahidlik ifadə edir. Sosial inteqrasiyadan fərqli olaraq, sosial həmrəylik könüllülük xüsusiyyətinə malikdir. Bu baxımdan, sosial həmrəyliyi izah etmək üçün “identiklik” anlayışından istifadə edilir. İnsan daxil olduğu qrupla özünü eyniləşdirərək onunla həmrəy olur. Əlverişli olmayan şəraitdə sosial həmrəylik daha da möhkəmlənir. Bu zaman sosial həmrəyliyin əsas amilləri kimi ümumi ideyalar, hisslər açılır. Sosial həmrəylik çox zaman müsbət emosiyalara söykənir [9, s. 95-142].

Həmrəylik, yaxud ictimai qəbul edilmə fərdin özünü qiymətləndirməsinə, şəxsi ləyaqət

və birliyin üzvü kimi özünün dəyərli olması hissini yaranmasına səbəb olur. Sosial həmrəylik özünəməxsus mənəvi inancları olan müəyyən əxlaqi subyektin sosial qəbul edilməsini nəzərdə tutur [2, s. 205-207].

R.Forst etik, hüquqi, siyasi, əxlaqi normaları sosial həmrəyliyin formalaşmasına təsir edən əsas amillər kimi müəyyənləşdirir [2, s. 268] Şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətin çoxtərəfli qarşılıqlı fəaliyyətinin əlaqələndirilməsində əhəmiyyətli rol oynayan sosial məsuliyyət məhz bu göstərilənlər əsasında cəmiyyətdə ayrı-ayrı fərdlərin, qrupların fəaliyyət hədudlarını müəyyən edir [10, s. 140]. S.Yulun fikrincə, həmrəyliyin intersubektiv əlaqələrə aid edilməsi fərdin bərabər və layiqli interaksiya tərəfdaşı kimi qəbul edilməsi deməkdir. Sosial həmrəylik hədudlarında təsvir edilən dövlət öz subyektləri üçün fürsətlərin ədalətli bölüşdürülməsinə əsaslanır. Ədalətli qəbul edilmə sosial çulğaşmanın və həmrəyliyin əsası kimi çıxış edir [11, s. 12-13]. Sosial dövlət şəxsiyyətin rifahı və cəmiyyətin firavanlığı məqsədilə azadlıq və hakimiyyətin daha məqsədəuyğun şəkildə birləşdirildiyi, əmək məhsullarının bölüşdürülməsində sosial ədalətin təmin edildiyi dövlət quruluşudur. Sosial həmrəylik və sosial ədalət nəsillərin və təbəqələrin həmrəy məsuliyyətini nəzərdə tutur [12, s. 18-19]. S.Yula görə, həmrəylik “rifah və ədalətlə bağlı etik identiklik, fərdi hüquq, demokratik prosedurlar və əxlaqi prinsiplər kimi bir sıra qəbul etmə formalarının qovuşuğunda reallaşır”. Bu əsasında S.Yul həmrəylik konsepsiyasının əsası kimi aşağıdakıları irəli sürür: 1) Həmrəylik interaksiyanın əsası olaraq fərdin insanlararası münasibətlərdə bərabər və layiqli tərəfdaş kimi qəbul edilməsini nəzərdə tutur; 2) Həmrəy olan cəmiyyət öz subyektlərinin qəbulu üçün ədalətli fürsətlər təqdim edir; 3) Qəbul edilmənin ədalətli tənzimlənməsi sosial çulğaşmanın və həmrəyliyin əsası kimi çıxış edir [11, s. 12-13].

Beləliklə, sosial ədalət sosial həmrəyliyin əsas amillərindən biri olub, dövlət – cəmiyyət – şəxsiyyət münasibətlərində sosial tarazlığın yaranmasına gətirir. Ədalət dedikdə, əsasən “haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət etmək” başa düşülür [3, s. 58]. Sosiologiyada “ədalət” dedikdə insanların, siniflərin və sosial qrupların bərabər həyat səviyyəsi, maddi və mənəvi nemətlərdən eyni dərəcədə istifadə etmək imkanlarının olması, mövcud resursların bərabər bölüşdürülməsi nəzərdə tutulur [13, s. 310-311]. Fəlsəfi lüğətdə ədalət insanın mahiyyəti və onun ayrılmaz hüquqları ilə bağlı olan zərurət kimi izah edilir [14, s. 119]. Burada sosial ədalət ifadəsi ilə haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət edilməsi nəzərdə tutulur [3, s. 363].

Sosial dövlətin ideoloji əsası olan həmrəylik və ədalət İslam dininin məğzi ilə bağlıdır. Deyə bilər ki, müasir dövlətlər dinin təbliğ etdiyi əxlaqi dəyərlər üzərində qurulur. İslamda ədalət prinsipi həyatın mahiyyətini təşkil edir. Allah hər kəsə ömür bəxş etdiyi kimi, vaxtı çatanda hər bir kəs dünyasını dəyişir. Bu barədə Qurani-Kərimin “Muminun” surəsinin 80-ci ayəsində buyrulur: **“Dirildən də, öldürən də Odur..”** [15] Quranda həyat və ölüm insan həyatının mahiyyət ölçüsü kimi təqdim olunur. İnsan öz əməlləri ilə sosial həyatını qazandığı kimi, ölümünü də qazanır. İslam dininə görə, “aldadıcı həzdən (əyləncədən) başqa bir şey olmayan dünya həyatı” [15, Ali İmran, 185] sona çatdıqdan sonra ömrünün dəyərinə görə insan qiyamət günü layiq olduğuna (cənnət və ya cəhənnəmə) qovuşacaqdır. Burada da Allahın ədaləti bərqərar olur. İnsan əməlləri ilə həm bu dünya, həm də axirət həyatını qazanır. Qurani-Kərimdə

ƏDƏBİYYAT

1. Охотский Е.В. Социальное государство и социальная политика современной России: ориентация на результат / Е.В. Охотский, В.А. Богучарская // Труд и социальные отношения, 2012, № 5 (95), с. 30-44.
2. Forst R. Contexts of justice: political philosophy beyond liberalism and communitarianism. Berkeley: University of California press, 2002.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə, II cild. Bakı: "Şərq-Qərb", 2006.
4. Дюркгейм Е. О разделении общественного труда. Метод социологии. М.: Наука, 1991, 575 с.
5. Кравченко С.А. Социологический энциклопедический словарь. М: ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», ООО «Транзит книга», 2004, 511 с.
6. Окара А.Н. Социальная солидарность как основа нового «миростроительного» проекта // Доклад на научном семинаре «Россия в историческом и мировом пространстве», прошедшем в Институте экономики и финансов «Синергия», Журнал «Синергия», № 9, 2010.
7. «Солидарность как политика и практика». Краткий аналитический обзор подготовлен социологом Лаборатории Полиной Колозариди / www.cloudwatcher.ru/userfiles/solidarnost2.pdf
8. Гаджиев К.С. Политическая наука. М.: Международные отношения, 1994, 400 с.
9. Симонова О.А. Современная социология эмоций и проблема социальной солидарности: Основные направления исследований // В кн.: Социологический ежегодник 2011 / Науч. ред.: Н.Е. Покровский, Д.В. Ефременко. Вып. 3. М.: ИНИОН РАН, 2011.
10. Мицкая Е.В. Основные направления взаимодействия государства и гражданского общества как важное условие реализации политических прав и свобод граждан. «Право», 2008 г.
11. Юл С. Солидарность и социальное сплочение в эпоху позднего модерна: К вопросу о социальном признании, справедливости и контекстуальном суждении// Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер.11, Социология: РЖ/РАН. ИНИОН. Центр социал. Психологии. М.: 2012, № 1, 176 с.
12. Белов В.Г. Социальное государство и гражданское общество. М: ФАЗИС, 2009.
13. The Cambridge Dictionary of Sociology. General Editor Bryan S. Turner. Cambridge University Press, 2006.
14. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983.
15. Qurani-Kərim (ərəb dilindən tərcümə edən: Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev). Bakı: 1992.

Саадет Маммадова

СОЛИДАРНОСТЬ СРЕДИ СОЦИАЛЬНЫХ СУБЪЕКТОВ

РЕЗЮМЕ

Корни идеи социальной солидарности, обеспечивающей совместную деятельность индивидуумов в социуме, основаны на религиозной нравственности и ислам способствует социальной солидарности в обществе и в мире в целом. Эта социальная солидарность предполагает установления социального равенства и социальной справедливости. Современные общества или страны создающие социальные государства определили социальную солидарность, социальную справедливость и социальное равенство как главную цель социального прогресса в обществе.

В статье рассматриваются смысл и религиозные корни социальной солидарности, которая является основной идеей социального государства.

Saadet Mammadova

SOLIDARITY AMONG SUBJECTS SOCIAL

SUMMARY

Roots of the idea of the social solidarity providing joint activity of individuals in society are based on religious morality and Islam promotes social solidarity in society and in the world in general. This social solidarity assumes establishment of social equality and social justice. Modern societies or countries creating social states have defined social solidarity, social justice and social equality as a main goal of social progress in society.

The article examines the meaning and religious roots of social solidarity, which is the basic idea of a social state.